

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ ในด้าน การจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน และการบริการชุมชน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยศึกษาประชากรเป็น โรงเรียนประถมศึกษา ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ ที่ได้รับการคัดเลือกเข้าร่วม โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ปีการศึกษา 2537 จำนวน 50 โรงเรียน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้บริหารโรงเรียน 50 คน ครูวิชาการโรงเรียน 50 คน ครูผู้สอน 50 คน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน 50 คน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารโรงเรียน 50 โรงเรียน สังกัดการจัดกิจกรรมการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน 4 กิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์หาค่าความถี่ ค่าร้อยละ นำเสนอในรูปตารางประกอบความเรียง นำเสนอข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ปลายเปิดในรูปของการบรรยายเป็นความเรียง

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ ในด้านการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน และการบริการชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

I. การจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน

ครูวิชาการ โรงเรียนจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น พิจารณาจากความเชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชา และความตั้งใจที่จะทำงานให้แก่ชุมชน คณะทำงานส่วนใหญ่ประกอบด้วย

ครูในโรงเรียน ครูวิชาการโรงเรียนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยปรับกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่ม การงานและพื้นฐานอาชีพ เน้นแขนงงานเกษตร เกี่ยวกับการเลี้ยงไก่ และการทำสวนผัก ในแขนง งานบ้าน เกี่ยวกับการแปรรูปกล้วย ในแขนงงานช่าง เกี่ยวกับการทอผ้า นอกจากนี้ยังมีแขนงงาน อาชีพอื่น ๆ เกี่ยวกับการทำไม้กวาด ครูวิชาการมีปัญหาชุมชนไม่ให้ความร่วมมือและขาดแคลน บุคลากรผู้เชี่ยวชาญ

ผู้บริหารโรงเรียนได้มีการเตรียมบุคลากรผู้นำหลักสูตร ไปใช้โดยจัดประชุม ส่งเข้ารับการอบรมตามที่หน่วยงานต้นสังกัดจัดขึ้น จัดบริการวัสดุและอุปกรณ์ฝึก มีหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดหาวัสดุหลักสูตร คือ ชุมชนและสำนักงานเกษตรอำเภอในรูปแบบงบประมาณ ในการจัดซื้อ เอกสารและเมล็ดพันธุ์พืช นอกจากนี้โรงเรียนบ้านกิ้วเคียนได้รับอุปกรณ์การตาก กล้วยจากสำนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิต เขื่อนสิริกิติ์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้ครูผู้สอนได้จัดทำ แผนการสอนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม เชิญวิทยากร และ จัดการศึกษาออกสถานที่ เน้นให้นักเรียนนำไปปฏิบัติเป็นกิจกรรมต่อเนื่องที่บ้าน และนำไปแก้ ปัญหาในชีวิตประจำวัน ครูผู้สอนพบว่านักเรียนนำความรู้ไปใช้ในการช่วยเหลืองานผู้ปกครอง และทำเป็นงานอดิเรก ส่วนสื่อที่ใช้เป็นแหล่งจัดกิจกรรมการเรียนการสอน คือ ไร่นา และบ้าน มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน เมล็ดพันธุ์พืช และน้ำ ครูผู้สอนมีปัญหาจัดกิจกรรมการ เรียนการสอนไม่บรรลุวัตถุประสงค์ เนื่องจากนักเรียนมีอุปกรณ์ไม่ครบ เวลาในการจัดกิจกรรมมี น้อย ขาดงบประมาณในการจัดทำสื่อ

ครูวิชาการโรงเรียนประเมินผลการใช้หลักสูตรท้องถิ่นจากผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน และ ความเหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของนักเรียน หลักสูตรท้องถิ่นบางส่วนยังไม่ได้รับการประเมิน เพราะอยู่ในระหว่างการทดลองใช้ ผลการประเมินพบว่า หลักสูตรท้องถิ่นมีความเหมาะสม สำหรับเด็กในชุมชน มีหลักสูตรท้องถิ่นส่วนน้อยที่ไม่เหมาะสม ทั้งนี้ครูวิชาการโรงเรียนได้มอบ หมายให้ครูผู้สอนดำเนินการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรด้วยตนเอง

ครูวิชาการโรงเรียนมีปัญหาขาดแคลนงบประมาณ ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ในการ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

2. การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

ด้านการจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้พื้นฐาน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประเภททางไกลและการพบกลุ่ม ชุมชนเข้ารับการ ศึกษา เพื่อเพิ่มคุณวุฒิในการสมัครงานและศึกษาต่อเนื่องในระดับสูง ได้รับสื่อโทรทัศน์ดาวเทียมไทยคม จากศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอ มาจัดตั้งในโรงเรียนเพื่อให้ผู้รับผิดชอบการจัดการ

ศึกษาเพื่อชุมชนจัดกิจกรรมการศึกษาในลักษณะการอภิปรายและศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง จากการประเมินผลพบว่า นักศึกษาได้นำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการสมัครงาน และศึกษาต่อ ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนมีปัญหา ผู้เรียนมาเรียนไม่สม่ำเสมอ สื่อโทรทัศน์ดาวเทียมไทยคมถ่ายทอดรายการไม่ตรงกับเวลาที่พบกลุ่ม ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนแก้ปัญหาโดยมอบหมายงานให้นักศึกษาเพิ่มเติม และให้นักศึกษามาชมโทรทัศน์ดาวเทียมไทยคมตามตารางเวลาด้วยตนเองในเวลาที่เหมาะสม

ด้านการจัดการศึกษาเพื่อฝึกทักษะอาชีพ ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนจัดการศึกษาในลักษณะกลุ่มสนใจ เรื่องการทำขนม การเย็บผ้า ช่างเสริมสวยและการถักโครเชต์ ครูในโรงเรียนเป็นบุคลากรผู้ให้ความรู้โดยการบรรยาย การสาธิต การฝึกปฏิบัติจริงและการอภิปราย ผู้เรียนเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์มาเอง และใช้วัสดุอุปกรณ์ในโรงเรียนเป็นบางส่วน จัดการศึกษาโดยเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะในการปฏิบัติงานนั้นได้ และสามารถประกอบอาชีพได้ ซึ่งเมื่อประเมินผลการจัดการศึกษาแล้ว พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่นำความรู้ที่ได้รับไปทำเป็นงานอดิเรกที่สร้างรายได้ประกอบอาชีพ และผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนมีปัญหาขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน ผู้เรียนขาดแคลนวัสดุและอุปกรณ์ฝึก มาเรียนไม่สม่ำเสมอวิธีแก้ปัญหาคือ ครูเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์มาให้

ด้านการจัดการศึกษาเพื่อให้ข้อมูลข่าวสาร ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนจัดการศึกษาในลักษณะการประชุม การบริการเอกสารสิ่งพิมพ์ และการจัดเสียงตามสาย เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของโรงเรียน สุขภาพอนามัยและการศึกษา บุคลากรที่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสาร คือ ครู นักเรียน และผู้นำชุมชน ใช้สื่อที่เป็นเครื่องขยายเสียงและเอกสารสิ่งพิมพ์ ประเมินผลโดยการสนทนาซักถามและสังเกตการมาร่วมกิจกรรม ปัญหาพบว่า ประชาชนไม่สนใจรับข้อมูลข่าวสารขาดแคลนงบประมาณ วัสดุและอุปกรณ์ในการนำเสนอข่าวสาร ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนแก้ปัญหาโดยการนำเสนอข่าวซ้ำ ให้นักเรียนช่วยกระจายข่าวสาร

3. การบริการชุมชน

การให้ความร่วมมือด้านบุคลากร ชุมชนขอความร่วมมือจากครูเพื่อให้คำแนะนำปรึกษา นอกจากนี้ชุมชนได้ขอความร่วมมือครูและนักเรียนเข้าร่วมงานประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น และเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐบาล พบปัญหาครูในโรงเรียนไม่มีเวลาว่าง เนื่องจากภาระงานมาก และไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน

การบริการอาคารสถานที่ ชุมชนขอใช้บริการสนามกีฬาและอาคารเอนกประสงค์เพื่อเล่นกีฬาและจัดประชุมสัมมนา พบปัญหาอาคารสถานที่ที่ไม่ได้รับการดูแลจากผู้ให้บริการ อาคารสถานที่ชำรุดทรุดโทรม

การบริการวัสดุและอุปกรณ์ ชุมชนขอใช้บริการอุปกรณ์กีฬาและเครื่องขยายเสียง เพื่อเล่นกีฬาและจัดงานพิธีต่าง ๆ ปัญหาที่พบ คือ วัสดุและอุปกรณ์มีน้อย ชำรุดเสียหายจากการให้บริการ แก้ปัญหาโดยให้ผู้ให้บริการจัดหาทดแทนวัสดุและอุปกรณ์ที่เสียหายหรือชำรุด

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ ในด้านการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน และการบริการชุมชน ผลการวิจัยมีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายดังต่อไปนี้

1. การจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กในชุมชน

จากผลการวิจัยพบว่า ครูวิชาการโรงเรียนจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จากความเชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชาและความตั้งใจที่จะทำงานให้แก่ชุมชน สอดคล้องกับสังคอุทรานันท์ (2532) ที่กล่าวว่า คณะพัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วยบุคคลที่มีความชำนาญในด้านเนื้อหาวิชา วิชาชีพครู และการพัฒนาหลักสูตร คณะทำงานส่วนใหญ่เป็นครูในโรงเรียน การดำเนินงานดังกล่าวขัดแย้งกับกระบวนการของโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนที่ว่า ผู้บริหารโรงเรียน ครู ศึกษานิเทศก์ รวมทั้งผู้ปกครอง ร่วมกันกำหนดคุณภาพความสำเร็จของการจัดการศึกษา และการบริหารโรงเรียนต้องอาศัยรูปแบบองค์บุคคล เป็นคณะกรรมการประกอบด้วยครูและผู้นำชุมชน มีการประชุมระดมความคิดเห็นในการจัดการศึกษา (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์, 2538) ครูวิชาการโรงเรียนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยปรับกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เน้นแขนงงานเกษตรกึ่งเกี่ยวกับการเลี้ยงไก่ และการทำสวนผัก ในแขนงงานบ้านเกี่ยวกับการแปรรูปกล้วย ในแขนงงานช่างเกี่ยวกับการทอผ้า และปรับกิจกรรมเสริมแขนงงานอาชีพอื่น ๆ เกี่ยวกับการทำไม้กวาด ซึ่งการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมในเนื้อหาวิชาวิจัยดังกล่าวพบที่มีความสอดคล้องจากทรัพยากรในชุมชน ทั้งในด้านบุคลากรและทรัพยากรธรรมชาติ ดังผลการวิจัยจากการศึกษาเอกสารที่พบว่า แหล่งวิชาการที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ ช่างทอผ้า ช่างทำไม้กวาด เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียน

การสอนที่สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ได้กำหนดเป็นแนวทางการจัดปัจจัยสำหรับโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ส่วนทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ กล้วยน้ำัว้า ดอกกอก

ปัญหาที่พบในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น คือชุมชนไม่ให้ความร่วมมือและขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งนี้จากการศึกษาเอกสาร พบว่า ชุมชนมีฐานะยากจน-ปานกลาง มีการอพยพแรงงานไปทำงานที่อื่น อาจเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ ส่วนการขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีสาเหตุเนื่องจากครูวิชาการ โรงเรียนเคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับ โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนเพียง 1-2 ครั้งเท่านั้น

การนำหลักสูตรไปใช้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนได้มีการเตรียมบุคลากรผู้นำหลักสูตรไปใช้โดยการจัดประชุม ส่งเข้ารับการอบรมตามที่หน่วยงานต้นสังกัดจัดขึ้น สอดคล้องกับแนวคิด รูปแบบของโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนที่มุ่งให้ผู้บริหารและครูได้รับการพัฒนาแนวความคิดรวบยอด (concept) ตามบทบาทการจัดการเรียนการสอนเพื่อชีวิต และสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์, 2538) นอกจากนี้ได้รับบริการวัสดุและอุปกรณ์ฝีมือจากชุมชนและสำนักงานเกษตรอำเภอ ในรูปเงินงบประมาณในการจัดซื้อเอกสารและเมล็ดพันธุ์พืช จากแนวทางการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนได้กล่าวถึงปัจจัยที่โรงเรียนสามารถขอรับความช่วยเหลือจากสำนักงานเกษตรอำเภอ นอกจากนี้ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับธีระ รุญเจริญ (2525) ที่กล่าวว่า บทบาทของสถาบันและกลุ่มบุคคลในชุมชนที่มีต่อโรงเรียน คือ การบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โรงเรียนอาจได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณ บริการแรงงานจากชุมชน และอุปกรณ์การทํากว้างขวางของโรงเรียนบ้านกัวเดียนที่ได้รับจากสำนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม เชิญวิทยากร และจัดการศึกษานอกสถานที่ ซึ่งสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ (2538) ได้กล่าวถึงปัจจัยในการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนว่า บ้าน วัด ชุมชนและสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน นอกชุมชน ถือเป็นห้องเรียนของนักเรียนที่ต้องเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้า ฝึกปฏิบัติงานจากแหล่งดังกล่าว

ครูวิชาการประเมินผลการใช้หลักสูตรท้องถิ่นจากผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนและความเหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน เป็นการประเมินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรของ Ralph W. Tyler ที่ถือว่ากระบวนการจัดการศึกษามีจุดเน้นอยู่สามส่วน คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษา ประสพการณ์การเรียนรู้ และสัมฤทธิ์ผลของการเรียน (สังค์ อุทรานันท์, 2532)

2. การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

การจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้พื้นฐาน จากผลการวิจัยพบว่า บุคลากรผู้ให้การศึกษาส่วนใหญ่ คือ ครูในโรงเรียน และครูจากโรงเรียนใกล้เคียง ปฐม นิคมานนท์ (2528) กล่าวว่า วิทยาการการศึกษานอกโรงเรียนอาจได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ให้บริการโดยตรง หรือ ประสานงานการใช้บุคลากรจากหน่วยงานอื่น และอุ้นดา นพคุณ (2523) ได้กล่าวถึงปรัชญาและเหตุผลในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงเรียนชุมชนประการหนึ่ง คือ พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นให้ได้ประโยชน์สูงสุด ทั้งในด้าน อาคาร อุปกรณ์การสอน และครูผู้สอน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนจัดกิจกรรมการศึกษา โดยใช้วิธีสอนแบบอภิปราย และแบบศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของวิธีเรียนแบบทางไกล คือ ศึกษาแบบเรียนและชุดการเรียนด้วยตนเอง ตลอดจนค้นคว้าจากแหล่งวิทยาคารต่าง ๆ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538) ช่วงเวลาที่จัดการศึกษาผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่จัดในวันหยุดราชการ และในช่วงเย็นหลังเลิกเรียน เกณฑ์ในการเลือกช่วงเวลาในการจัดการศึกษา พิจารณาจากความสะดวกของผู้รับบริการการศึกษา และความสะดวกของผู้จัดกิจกรรม สอดคล้องกับอุ้นดา นพคุณ (2523) ที่กล่าวว่า การดำเนินงานจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงเรียนชุมชนมีลักษณะการดำเนินงานเปิดสอนนอกเวลาราชการตามโรงเรียนชุมชน ที่ที่ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่ใช้ คือ หนังสือเรียน สื่อประเภทโทรทัศน์ดาวเทียมไทยคม แหล่งหรือที่มาของสื่อการเรียนการสอนส่วนมากได้รับจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ และผู้เรียนจัดหาด้วยตนเอง ซึ่งอุ้นดา นพคุณ (2523) ได้กล่าวถึงอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ใช้ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงเรียนชุมชนว่า ได้มาจากผู้มารับบริการเอง และปฐม นิคมานนท์ (2528) กล่าวว่า การประสานงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนในด้านการใช้อุปกรณ์และหลักสูตร โรงเรียนเป็นผู้ประสานงานหาการสนับสนุนจากแหล่งต่าง ๆ

ปัญหาการจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้พื้นฐาน จากผลการวิจัยพบว่า ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาผู้เรียนมาพบกลุ่มไม่สม่ำเสมอ และการถ่ายทอดสื่อโทรทัศน์ดาวเทียมไทยคมไม่ตรงกับเวลาที่พบกลุ่ม สอดคล้องกับปฐม นิคมานนท์ (2528) ที่ว่า ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงเรียนชุมชน คือ ผู้เรียนส่วนมากมาเรียนไม่ได้สม่ำเสมอ และไม่มีเวลาไปศึกษาเพิ่มเติมเอง ซึ่งธีระ รุณเจริญ (2525) กล่าวถึงสาเหตุของปัญหานี้ คือ เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจของประชาชน หากประชาชนยากจนย่อมไม่มีเวลาสนใจงานการเรียนได้ จำเป็นต้องสนใจเรื่องการทำมาหากิน ปล่อยให้เวลาผ่านไปเสีย และจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารก็พบว่าประชาชนในเขตบริการของโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนก็

มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับยากจน และยากจน - ปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่า ปัญหานี้ น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งของการที่ผู้เรียนมาพบกลุ่มไม่สม่ำเสมอ

การจัดการศึกษาเพื่อฝึกทักษะอาชีพ จากผลการวิจัยพบว่า อาชีพที่ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่จัด คือ การทำขนม การเย็บผ้า ช่างเสริมสวยและการถักโครเชต์ จัดเป็นอาชีพทั่วไปซึ่งผู้เรียนสามารถนำมาทำเป็นงานอดิเรก หรือผลิตบริโภคในบ้าน ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนควรนำอาชีพที่มีรายได้มั่นคงมาฝึกให้แก่ชุมชน เช่น การแปรรูปผลผลิตเพื่อให้มีมูลค่าสูงขึ้น ได้มีการดำเนินการในโรงเรียนบ้านหาดสองแควที่กลุ่มแม่บ้านได้ดำเนินการผลิตขนมเค้ก ชิงแก้ว น้ำพริกต่าง ๆ จำหน่ายเป็นอาชีพที่มีรายได้ของกลุ่มแม่บ้าน อย่างไรก็ตามบางชุมชนถึงแม้จะมีความพร้อมในด้านทุนที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณ แต่ขาดการจัดการที่ดีก็อาจประสบปัญหาการขาดทุนที่จะใช้หมุนเวียนได้ เช่นกรณีตัวอย่างที่โรงเรียนบ้านกิวเดือนที่ได้รับอุปกรณ์การทำกล้วยตากจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตเขื่อนสิริกิติ์ แต่ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องได้เนื่องจากไม่มีทุนหมุนเวียน ดังนั้นในการจัดการศึกษาเพื่อฝึกทักษะอาชีพ ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนควรให้การศึกษาในด้านการจัดการในอาชีพนั้น ๆ ด้วย บุคลากรที่เป็นวิทยากรฝึกทักษะอาชีพ คือ ครูในโรงเรียน และบุคลากรจากสถานประกอบการในชุมชน สอดคล้องกับปฐม นิคมานนท์ (2528) ที่กล่าวว่า วิทยากรในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น หน่วยงานที่ให้บริการโดยตรง และจากบุคลากรในท้องถิ่น ส่วนสถานที่ที่จัดการศึกษาเพื่อฝึกทักษะอาชีพ คือ ในบริเวณโรงเรียน และจัดที่ศูนย์วิชาชีพชุมชนและสถานประกอบการในชุมชน ซึ่งจิววัฒน์ นิจนตร (2528) ได้กล่าวถึงบทบาทของโรงเรียนที่มีต่อชุมชนว่า โรงเรียนมีบทบาทในการร่วมมือกับสถานประกอบการหรือหน่วยธุรกิจในการฝึกอาชีพแก่เยาวชน ลักษณะการจัดกิจกรรมเพื่อฝึกทักษะทางอาชีพผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่ใช้ คือ การบรรยายและการฝึกปฏิบัติจริง การสาธิต และการอภิปราย ซึ่งอุ้นดา นพคุณ (2523) ได้กล่าวถึงลักษณะการดำเนินงานการสอนกลุ่มสนใจว่า ใช้วิธีการบรรยายและสาธิตประกอบ และให้ผู้รับบริการฝึกปฏิบัติ วิธีการจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อฝึกทักษะทางอาชีพ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่มอบหมายให้ผู้เรียนจัดหาตนเอง และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่แล้วในโรงเรียน และวิทยากรจัดหาให้ สอดคล้องกับอุ้นดา นพคุณ (2523) ที่กล่าวว่า อุปกรณ์การเรียนการสอนในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงเรียนชุมชน อาจเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนของโรงเรียนที่ใช้เป็นสถานที่ให้บริการ และอุปกรณ์ของผู้มารับบริการเอง

ปัญหาการจัดการศึกษาเพื่อฝึกทักษะอาชีพ จากผลการวิจัยพบว่า ครูผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาผู้เรียนขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการฝึก ผู้เรียนมาเรียนไม่สม่ำเสมอ และขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน สอดคล้องกับมหาวิทยาลัยสุโขทัย

ธรรมาริราช (2532) ที่กล่าวว่า ปัญหาการฝึกทักษะอาชีพให้ชุมชนพบว่า หน่วยงานที่ฝึกอบรมอาชีพ ส่วนใหญ่ขาดอุปกรณ์และวัสดุในการฝึกอาชีพ ซึ่งผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดย จัดหาวัสดุอุปกรณ์มาให้ และให้ผู้เรียนใช้วัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนมีความคิดเห็นและเสนอแนะว่า ควรจัดการศึกษาเกี่ยวกับอาชีพที่ประชาชนสามารถนำไปประกอบอาชีพที่มีรายได้ มีความคิดเห็นและเสนอแนะว่า หน่วยงานต้นสังกัดควรจัดสรรงบประมาณ เพื่อจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการฝึกงานให้แก่ผู้เรียน

การจัดการศึกษาเพื่อให้ข้อมูลข่าวสาร จากผลการวิจัยพบว่า สื่อที่ใช้ในการให้ข้อมูลข่าวสาร คือ เครื่องขยายเสียง และเอกสารสิ่งพิมพ์ แหล่งที่มาของสื่อที่ใช้ในการให้ข้อมูลข่าวสารส่วนมาก คือ สื่อของโรงเรียน และได้รับการสนับสนุนจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ซึ่งหวน พันธุพันธ์ (2529) ได้กล่าวถึงการจัดบริการข่าวสารของโรงเรียนแก่ชุมชนว่า โรงเรียนอาจใช้เครื่องขยายเสียงถ่ายทอดข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียง จัดให้นักเรียนรายงานข่าวและเหตุการณ์สำคัญหรืออ่านบทความที่มีประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ

ปัญหาการจัดการศึกษาเพื่อให้ข้อมูลข่าวสาร จากผลการวิจัยพบว่า ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาไม่ได้รับความสนใจจากประชาชนเท่าที่ควร การกระจายข่าวสารไม่ทั่วถึง และขาดแคลนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนส่วนใหญ่แก้ไขปัญหาโดย นำเสนอข่าวซ้ำ ให้นักเรียนช่วยกันกระจายข่าวสาร และขอความร่วมมือในการกระจายข่าวจากผู้นำหมู่บ้าน ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะว่า ควรจัดให้มีห้องสำหรับเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเป็นเอกเทศ นักเรียนเป็นผู้นำข้อมูลข่าวสาร ไปสู่ชุมชนเป็นวิธีที่มีประสิทธิผลมากที่สุด การกระจายข้อมูลข่าวสารควรได้รับความร่วมมือจากผู้นำชุมชน และโรงเรียนควรจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน

3. การบริการชุมชน

การให้ความร่วมมือในด้านบุคลากร จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนทุกคนได้รับการขอความร่วมมือในด้านบุคลากรทั้งครูและนักเรียน โดยจุดประสงค์ที่ชุมชนส่วนใหญ่ขอความร่วมมือในด้านบุคลากร คือ การขอคำแนะนำปรึกษาหารือ ขอความร่วมมือให้บุคลากรไปร่วมงานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ และเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐบาล ซึ่งในการให้ความร่วมมือด้านบุคลากรแก่ชุมชน ปรีชา เศรษฐจิตร (2527) ได้กล่าวว่า การให้ความร่วมมือในด้านบุคลากรแก่ ควรให้บุคลากรของโรงเรียน โดยเฉพาะนักเรียน ไปช่วยในด้านอาสาพัฒนา เช่น พัฒนาถนนหนทาง วัด แหล่งน้ำ หรือช่วยเหลือชุมชนทางด้านแรงงาน กำลังความ

คิด และชิววัฒน์ นิจนตร (2528) กล่าวถึงบทบาทของครูที่มีต่อชุมชนว่า ครูเป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการปฏิบัติงานและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นผู้ประสานงานระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นนักรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน และเป็นผู้แก้ปัญหาแก่ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งบุคลากรในโรงเรียน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ได้เป็นผู้ร่วมริเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน อันได้แก่ การร่วมก่อตั้งและเป็นที่ปรึกษาชมรมสหกรณ์ข้างถนนของครูในโรงเรียนหนองกลายเพื่อลดปัญหาความไม่สามัคคีในการขายของ และปัญหาการจำหน่ายยาบ้า ตลอดจนส่งเสริมอาชีพการรื้อยมาลัยเพื่อจำหน่ายของชุมชน โครงการจัดทำและจำหน่ายน้ำดื่มของโรงเรียนวัดวังกะพี้ ซึ่งครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ผู้บริหาร โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาบุคลากรมีเวลาว่างไม่ตรงกับผู้มาขอความร่วมมือ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า อาจเนื่องมาจากการที่โรงเรียนมีบุคลากรน้อยแต่มีภาระงานมากจึงเป็นอุปสรรคในการให้ความร่วมมือแก่ชุมชน โรงเรียนส่วนใหญ่แก้ปัญหาการให้ความร่วมมือด้านบุคลากรแก่ชุมชน โดยจัดครูท่านอื่นสอนแทน และให้ความร่วมมือในด้านบุคลากรนอกเวลาเรียน ในส่วนของการให้นักเรียนไปร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่าการให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือชุมชน โดยตรงเป็นการเรียนรู้ที่ดี เพราะเป็นการเรียนรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง สอดคล้องกับ Wittich และ Schuller (1976 อ้างถึงใน กิตานันท์ มลิทอง, 2535) ที่กล่าวว่า การนำนักเรียนออกไปยังชุมชนเป็นการให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรง พบเห็นสถานที่เป็นจริง เพื่อให้การเรียนการสอนในชั้นสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ที่โรงเรียนได้รับจากการให้บุคลากรในโรงเรียนมีส่วนร่วมในชุมชน

การบริการด้านอาคารสถานที่ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร โรงเรียนส่วนใหญ่บริการอาคารสถานที่ประเภทสนามกีฬาและอาคารเอนกประสงค์ โดยมีจุดประสงค์ของชุมชนที่ใช้บริการส่วนใหญ่ คือ เล่นกีฬา และจัดประชุมสัมมนา หน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่ขอใช้บริการอาคารส่วนใหญ่ คือ ประชาชนทั่วไปในชุมชน และสถานีอนามัยประจำตำบล ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าว สอดคล้องกับการประเมินผล โครงการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นโรงเรียนชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยกองวิชาการ (2525) ที่พบว่า โรงเรียนชุมชนบริการสนามกีฬาเพื่อให้ชุมชนเล่นกีฬา และหอประชุมในการจัดประชุมต่าง ๆ หน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่ขอใช้บริการอาคารสถานที่มากที่สุด คือ ประชาชนทั่วไปในชุมชน และสถานีอนามัยประจำตำบล ซึ่งหวน พินิจพันธ์ (2529) ได้กล่าวถึงการบริการชุมชนในด้านอาคารสถานที่ ว่าควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียนในการจัดงาน จัดประชุม ออกกำลังกายในการเล่นกีฬาหรือออกกำลังกาย และชิววัฒน์ นิจนตร (2528) กล่าวถึงการบริการชุมชนในด้านอาคารสถานที่ว่า โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนมาใช้บริการด้านอาคารสถานที่เพื่อจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่าง ๆ เช่น

การใช้สนามกีฬาของโรงเรียนในการจัดการแข่งขันกีฬาต่าง ๆ การใช้ห้องสมุดหรือหอประชุมของโรงเรียนในการประชุมชาวบ้าน หรือการแสดงการสาธิตและนิทรรศการต่าง ๆ โรงเรียนในโครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนก็ได้ดำเนินการในลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ปัญหาการบริการด้านอาคารสถานที่ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหา อาคารสถานที่ชำรุดทรุดโทรม และอาคารสถานที่มีน้อย ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่แก้ปัญหาโดยให้บริการอาคารสถานที่ตามสภาพที่มีอยู่ และการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของอาคารสถานที่ ผู้บริหารโรงเรียนได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะไว้ว่า ประชาชนในชุมชนควรมาใช้อาคารสถานที่ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า บางท่านได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ว่า ควรมีการบริการชุมชนอย่างเต็มใจและเต็มที่เพื่อปลูกฝังความรู้สึกมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ

การบริการวัสดุและอุปกรณ์ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหา วัสดุและอุปกรณ์ชำรุดหรือสูญหาย และวัสดุและอุปกรณ์ในโรงเรียนมีน้อย ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่แก้ปัญหาโดย ให้ผู้ใช้บริการซ่อมแซมให้หรือจัดหาทดแทนวัสดุหรืออุปกรณ์ที่สูญหาย ผู้บริหารโรงเรียนได้เสนอแนะว่า หากมีการควบคุมดูแลการให้บริการอย่างดีจะไม่มีปัญหาการให้บริการวัสดุและอุปกรณ์เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นน้อย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบว่า การดำเนินงานโครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ อย่างไรก็ตามยังมีโรงเรียนส่วนหนึ่งที่ดำเนินงานโครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ประการแรก คือ ผู้บริหารโรงเรียนที่มีลักษณะเป็นผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีสามารถประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดหางบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ~~ต่าง ๆ~~ ที่อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินโครงการ ปัจจัยประการต่อมา คือ ผู้นำชุมชนที่มีความคิดริเริ่มในการพัฒนา บุคลากรในโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนบางแห่งพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนตามสภาพปัจจัยที่มีซึ่งได้รับจากหน่วยงานต่าง ๆ แต่ผู้นำชุมชนไม่ให้ความร่วมมือหรือไม่เห็นด้วย ดังนั้นปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้รับมาจึงไม่ได้ถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนที่ดำเนินโครงการประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยพบว่าโรงเรียนดังกล่าวได้รับความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการเป็นอย่างดี ปัจจัยประการต่อมา คือ ครูเป็นคนที่ในชุมชนสามารถประสานงานการดำเนินโครงการได้ดีกว่าครูที่ไม่ได้อยู่ในชุมชน ปัจจัยประการสุดท้าย คือ ครูที่มีความถนัดในวิชาชีพ สามารถปฏิบัติงานให้โครงการบรรลุวัตถุประสงค์ได้ชัดเจนและได้รับการยอมรับจากบุคลากรจากโรงเรียนอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานโครงการ

โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนของบุคลากรเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการนิเทศและติดตามผลอย่างใกล้ชิดจากหัวหน้าหน่วยงาน ชุมชน และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ดังข้อคิดเห็นและเสนอแนะของผู้บริหารโรงเรียนที่ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการนิเทศติดตามผลให้มากขึ้น ควรทำงานเป็นคณะและปรึกษาหารือกันทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน เพื่อการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและถูกต้องตามหลักการ โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. ผลการวิจัยพบว่าบุคลากรในโรงเรียนและในชุมชนไม่เข้าใจหลักการและแนวคิดของโครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่งของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน โดยจัดการอบรมสัมมนา การนิเทศติดตามผลอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง
2. ผลการวิจัยพบว่า ครูวิชาการโรงเรียนไม่มีความรู้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และขาดแคลนเอกสารและแหล่งข้อมูลในการค้นคว้า ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยการจัดอบรมสัมมนา การอบรมเชิงปฏิบัติการ และจัดหาหรือจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อบุคลากรจะได้มีความรู้และปฏิบัติงานได้

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารโรงเรียน

1. ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีปัญหาขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ด้านวิชาชีพ ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรส่งเสริมให้ครูได้รับความรู้และพัฒนาตนเองในด้านวิชาชีพ โดยการเข้ารับการอบรมสัมมนาตามวิชาชีพที่ตนสนใจ
2. ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนไม่เข้าใจหลักการและแนวคิดโครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์โครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนโดยมอบหมายให้ครูได้พบปะและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน
3. ผลการวิจัยพบว่า ครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยปรับกิจกรรมการเรียนสอนและกิจกรรมเสริม มีครูวิชาการโรงเรียนส่วนน้อยที่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยวิธีอื่น ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรส่งเสริมให้ครูพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียนให้มากขึ้น เพื่อให้ครูได้เข้าใจและสามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยวิธีการที่หลากหลาย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาผลกระทบของโครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนที่มีต่อประชาชนในชุมชน เพื่อเป็นการประเมินว่าชุมชนได้ประโยชน์จากโครงการนี้อย่างไรบ้าง
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบสภาพและปัญหาการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนแบ่งตามขนาดของโรงเรียน เพื่อที่จะได้เปรียบเทียบว่าโรงเรียนขนาดใดประสบปัญหาในการดำเนินโครงการมาก เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจของโรงเรียนอื่น ๆ หากจะดำเนินงานในลักษณะ โรงเรียนในโครงการ โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนต่อไป